

สิทธิชัย สมนานชาติ. 2557. “ชื่นทิวมุกจกดาว” ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ : มรดกสิ่งทอใน
ภูมิภาคอาเซียน ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม.
หน้า 66-88.

“ซินทิวมูกจกดาว” ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ :
มรดกสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียน
‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ of Ubon City Court :
Textile Heritage in ASEAN

ลลิตชัย สมนชาติ*

Sitthichai Smanchat

---

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ มีชื่อเสียงในเรื่องความสวยงาม เป็นมรดกสิ่งทอที่ได้ฟื้นฟู และคงสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน “ชิ้นทิวมุกจกดาว” หรือ “ชิ้นทิวมุก” เป็นผ้าแบบหนึ่งของ เจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ยังมีหัวข้อวิจัยหลายประการที่ยังไม่ได้รับการค้นพบคำตอบ ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาวิจัยเพิ่มเติม วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้มี 5 ประการคือ 1) เพื่อค้นหาคำนิยามของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวและความสัมพันธ์กับมรดกสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียน 2) เพื่อวิเคราะห์เทคนิคการทอผ้าที่ซับซ้อนของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว 3) เพื่อศึกษาลวดลายเอกลักษณ์ของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว 4) เพื่อศึกษาบทบาทของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวในการแสดงสถานภาพของผู้ใช้ในสังคม 5) เพื่อตรวจสอบช่วงเวลาต้นกำเนิดของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวและช่วงเวลาการฟื้นฟูใหม่

จากการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ทั้งจากข้อมูลเอกสารและการลงพื้นที่สำรวจ ข้อมูลในภูมิภาคอาเซียน ได้พบว่า 1) ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว มีต้นกำเนิดจาก ผ้าชิ้นมุก ของชาวมะกอก ที่อาศัยอยู่ในแขวงสะหวันเขต สปป.ลาว 2) ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว มีการผสมผสาน 3 เทคนิคการทอผ้าคือ การยกมุก (เส้นยืนพิเศษ) การจก (เส้นพุ่งพิเศษ) การตั้งเครื่องเส้นยืนแบบชิ้นทิว 3) เอกลักษณ์ลวดลายผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวคือ โครงสร้างลวดลายแบบลายขวางลำตัวซึ่งแตกต่างจากลวดลายผ้าชิ้นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน และการจกลายดาวกระจายทั่วทั้งผืน 4) ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวเคยถูกใช้สำหรับแสดงสถานภาพเจ้านายชั้นสูงในเมืองอุบลฯ ในขณะที่ผ้าชิ้นมุกในสังคมชาวมะกอกใช้เป็นเพียงผ้าชิ้นในชีวิตประจำวัน 5) ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวน่าจะมีส่วนกำเนิดในราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการฟื้นฟูไหมราวปี พ.ศ.2543 นำโดยคุณมีชัย แต่สุจริยา (บ้านคำปุ่น) และตามด้วยกลุ่มอื่นๆ ในเวลาต่อมา ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์มรดกสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียนที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ประยุกต์เทคนิคการทอผ้าจากชิ้นมุกของชาวมะกอก สปป.ลาว มาผสมผสานกับเทคนิคการทอที่มีอยู่ในท้องถิ่นเมืองอุบลฯ

คำสำคัญ ชิ้นทิวมุกจกดาว, ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ, มรดกสิ่งทอ, อาเซียน

Abstract

Ubon city court textile is famous for its beauty. They have revived their textile heritage and still practice it today. The ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ or ‘Sin Tew-Mook’ is one type of Ubon city court textiles. There are un-explored topics that need to be studied. The purposes of this qualitative research are: 1) to explore the origin of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ and its association with the textile heritage in ASEAN, 2) to analysis complex weaving techniques of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’, 3) to study design identity of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’, 4) to study role of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ for the specific users in societies, 5) to investigate timing of the origin of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ and the revival period.

According to historical research documents and fieldwork in ASEAN, we find 1) the origin of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ derived from ‘Sin Mook’ of the ‘Ma-Gong’ tribe at Sawannaket province in Laos, 2) ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ has inter-combination of three weaving techniques, i.e., ‘Yok Mook’ (Supplementary warp), ‘Chok’ (Supplementary weft), and warping method of ‘Sin Tew’, 3) We found the design identity of ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’, i.e., the horizontal pattern that is distinguished from other patterns of Isan region, and the depiction of star or ‘Dao’ pattern, 4) ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ used to suggest the high status member of Ubon court while the ‘Sin Mook’ of ‘Ma-Gong’ tribe is used as daily cloth, 5) ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ probably originated around reign of King Rama 5, and Mr.Meechai Teasujariya revived it in 2000 during reign of King Rama 9, later other weaving groups follow.

‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’ is an evidence that shows the association of textile heritage in ASEAN. Ubon court adopted weaving technique from ‘Sin Mook’ of the Ma-Gong’ tribe in Laos and did an inter-combination with local weaving techniques of Ubon city.

Keywords: ‘Sin Tew-Mook-Chok-Dao’, Ubon city court, Textile Heritage, ASEAN

บทนำ

ผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ มีชื่อเสียงในเรื่องความสวยงาม เป็นมรดกสิ่งทอที่ได้ฟื้นฟูขึ้นและสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน ผ้าชนิดหนึ่งตามแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯที่มีชื่อเสียงมากในปัจจุบันคือ “ชิ้นทิวมุกจกดาว” หรือ “ชิ้นทิวมุก” ซึ่งเป็นผ้าที่ยังมีหัตถ์วิจิตรทางด้านประวัติศาสตร์สิ่งทอหลายประการที่ยังไม่ได้รับการค้นพบคำตอบที่จำเป็นต้องศึกษาวิจัยเพิ่มเติม งานวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้ต้องการค้นหาคำตอบเรื่องต้นกำเนิดของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวและความสัมพันธ์กับมรดกสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียน รวมทั้งการวิเคราะห์เทคนิคการทอผ้าที่ซับซ้อนของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว อีกทั้งหาตลาดขายเอกลักษณ์ของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว และศึกษาบทบาทของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวในการแสดงสถานภาพของผู้ใช้ในสังคม ตลอดจนได้พยายามตรวจสอบช่วงเวลาต้นกำเนิดของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวและช่วงเวลาการฟื้นฟูใหม่

ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว ของเจ้านายเมืองอุบลฯ

ความเป็นมาของตระกูลเจ้านายเมืองอุบลราชธานี มีการสืบเชื้อสายจากเจ้านครเชียงรุ่งแสนหวีฟ้า ราวปี พ.ศ. 2228 จินฮ่อธงขวดยกทัพมาปล้นเชียงรุ่งทำให้เจ้าเชียงรุ่ง มีเจ้าแสนหวีฟ้า เจ้าปางคำ ได้อพยพไพร่พลไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งเวียงจันทน์ซึ่งเป็นญาติทางฝ่ายมารดา (บำเพ็ญ ณ อุบล และคณะนิติยัตินทรบุตร, 2535: 5) เจ้าปางคำนั้นโปรดให้เสกสมรสกับพระราชันดา ได้โอรสคือ พระวอ พระตา

ประวัติความเป็นมาของเมืองอุบลราชธานี เริ่มต้นขึ้นราวปี พ.ศ. 2310 เมื่อพระวอพระตาเกิดความขัดแย้งกับเจ้าสิริบุญสาร เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ในยุคต่อมาที่พระวอพระตาเคยได้ให้ความช่วยเหลือสู้รบจนได้เป็นกษัตริย์ การแยกตัวออกมาจากการอยู่ใต้อำนาจของเวียงจันทน์เข้ามาตั้งตัวอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง สร้างเมืองและตั้งชื่อเมืองในเชิงสัญลักษณ์ถึงความเป็นอิสระและความเจริญรุ่งเรืองว่า “นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” (เติม วิชาคย์พจนกิจ, 2530: 109) ทำให้เวียงจันทน์ไม่อาจยินยอมได้จึงปราบปรามและติดตามกำจัดเรื่อยมาจนพระตาตายในทริบ แม่น้ำโขงเมืองนครจำปาศักดิ์ที่เป็นเอกราชจากเวียงจันทน์ก็ตาม ยังไม่พ้นการคุกคามจนพระวอจับได้และประหารชีวิต จนในที่สุดต้องหันมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกรุงธนบุรีและกรุงเทพมหานคร

พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) เป็นผู้ก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี บุตรของ พระเจ้าตาและนางบุศดี เกิดเมื่อปี พ.ศ.2252 ที่นครเวียงจันทน์ เสกสมรสกับเจ้านางต่วย ธิตาอุปราษ (ธรรมเทโว) อนุชา ของพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) เจ้านครจำปาศักดิ์ ได้รับแต่งตั้งเป็น พระประทุมสุรราช เมื่อปี พ.ศ. 2323 อันเป็นตำแหน่งนายกกองใหญ่ คุมเล็ก (ไพร่) อยู่ที่บ้านดู่ บ้านแก ขึ้นกับนครจำปาศักดิ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2329 ได้ย้าย ครอบครัวและไพร่พลจากบ้านดู่ บ้านแก มาตั้งบ้านเมืองใหม่ที่ตำบล ห้วยแจะแม่ โดย พระบรมราชาอนุญาตในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และตั้งชื่อ เมืองนี้ว่า “เมืองอุบล” จากการร่วมปราบกบฏอ้ายเชียงแก้วในปี พ.ศ. 2334 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งพระประทุมสุรราช (เจ้าคำผง) เป็น พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ และยกฐานะเมืองอุบลเป็น “เมืองอุบลราชธานีศรีวนาไล ประเทศราช” เมื่อวันจันทร์ แรม 13 ค่ำ เดือน 8 จุลศักราช 1151 ตรงกับปี พ.ศ. 2335 (เยี่ยมกมล จันทะประเทศ, 2538: 25-30)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองอุบลราชธานีมีฐานะเป็นเมืองประเทศราช ที่มีเจ้าปกครองเช่นเดียวกับเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ คือปกครองด้วย คณะ “อาญาสี่” อันประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ตามโบราณราช ประเพณีล้านช้าง โดยเจ้านายในตระกูลพระวอพระตา ได้ปกครองสืบต่อกันมา (เดิม วิชาญพนกิจ, 2530: 335) คณะอาญาสี่ที่ปกครองเมืองอุบลราชธานี ก่อนที่ข้าหลวง ต่างพระองค์ เข้ามาปกครองเมืองอุบลราชธานี ก่อนปี พ.ศ.2425 นั้น พอแบ่งได้เป็น 4 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 ระหว่าง ปี พ.ศ. 2321-2338 พระปฐมวรราชสุริยวงศ์ (คำผง) เป็น เจ้าเมือง และมี อุปฮาดพรหม ราชวงศ์กำ ราชบุตรสุดตา

ระยะที่ 2 ระหว่าง ปี พ.ศ. 2338-2388 พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ เป็นเจ้าเมือง และมี อุปฮาดกำ ราชวงศ์สุดตา ราชบุตรห้า

ระยะที่ 3 ระหว่าง ปี พ.ศ. 2388-2406 พระพรหมราชวงศ์ (กุทอง) เป็น เจ้าเมือง และมี อุปฮาดแก่น ราชวงศ์โพธิสาร (โท) ราชบุตรส่วย (สุริยะ)

ระยะที่ 4 ระหว่างปี พ.ศ. 2409-2429 เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ (หน่อคำ) เป็นเจ้าเมือง และมี อุปฮาดโพธิสาร (โท) ราชวงศ์โง่นคำ ราชบุตรส่วย (สุริยะ)

การขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก ฝรั่งเศสเริ่มทำสงครามกับเวียดนามในปี พ.ศ. 2401 และสามารถยึดครองเวียดนามบางส่วนไว้ได้ในปี พ.ศ. 2405 พอปี พ.ศ. 2406 ได้ใช้กำลังบีบบังคับให้กัมพูชายอมอยู่ในอารักขา เนื่องจากแผ่นดินกัมพูชาในช่วงนั้นอยู่ใต้การปกครองของรัฐบาลไทย ดังนั้นในปี พ.ศ. 2410 รัฐบาลฝรั่งเศสจึงบีบบังคับให้ไทยทำสัญญายอมรับอำนาจอของฝรั่งเศสเหนือดินแดนกัมพูชา ยอมลงนามสนธิสัญญากับฝรั่งเศสในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, 2538: 65-66) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงดำเนินการปรับปรุงประเทศ ทั้งในส่วนกลางและหัวเมือง โดยเฉพาะหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งข้าหลวงกำกับราชการจากกรุงเทพฯ ไปประจำที่เมืองอุบลราชธานีและเมืองจำปาศักดิ์ ในปี พ.ศ. 2425 (ระลึก ธาณี, 2425: 171)

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2434 พระองค์ทรงปฏิรูปการปกครองเสียใหม่ ด้วยการแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ มาเป็นข้าหลวงประทับที่หนองคายและอุบลราชธานี ซึ่งเป็นมณฑลที่ติดต่อกับฝรั่งเศส โดยให้ดำรงตำแหน่ง “ข้าหลวงต่างพระองค์” พร้อมจัดแบ่งหัวเมืองต่างๆ ที่ดำเนินการไว้ในปี พ.ศ. 2433 ใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยแบ่งออกเป็น หัวเมืองลาวเฉียง 1 หัวเมืองลาวพุงขาว 1 หัวเมืองลาวพวน 1 หัวเมืองลาวกาว 1 หัวเมืองลาวกลาง 1 หัวเมืองเขมร 1 (อุราลักษณ์ สิริบุตร, 2526: 86)

เมืองอุบลฯ นั้นได้ถูกจัดอยู่ใน “หัวเมืองลาวกาว” ซึ่งมีหัวเมืองฝ่ายตะวันออกและหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือเข้าด้วยกัน รวม 55 เมือง ซึ่งมีหัวเมืองใหญ่ 21 เมือง อันได้แก่ นครจำปาศักดิ์ เชียงแตงแสนปาง สีทันดร สาละวัน อัดปือ คำทองใหญ่ สุรินทร์ ขุขันธ์ สังขะ เดชอุดม ศรีสะเกษ โยธธร อุบลฯ เขมราฐธานี กมลาลัย กาทสินธุ์ ภูแล่นช้าง สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม โปรดเกล้าให้ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ระหว่างปี พ.ศ. 2434-2436 ต่อมาเมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงย้ายมารับมอบอำนาจต่อ ระหว่างปี พ.ศ. 2436-2453

เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้มีการเชื่อมความสัมพันธ์กับเจ้านายจากกรุงเทพฯ เมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จมาประทับที่เมืองอุบลราชธานีแล้วทรงพอพระทัย “นางเจียงคำ” ธิดาของท้าวสุรินทรหมพู่ (หมั่น) บุตรของราชบุตรสุ่ย ราชบุตรเมืองอุบลราชธานีกับนางดวงจันทร์ จึงทรงขอมาเป็นชายาต่อญาติผู้ใหญ่ของนางเจียงคำคือ

พระอุบลศักดิ์ประชาบาล (กุคำ สุวรรณภู) พระอุบลการประชาธิบดี (บุญชู พรหมวงศานนท์) พร้อมด้วยญาติผู้ใหญ่มีความยินดีถวายนางเจียงคำให้เป็นชายา ต่อมาทรงมีโอรส 2 องค์ คือ หม่อมเจ้าอุปสีสาณ ชุมพล และหม่อมเจ้ากมลสีสาณ ชุมพล (เดิม วิชาญพจนกิจ, 2530: 420) นอกจากนั้นกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ได้หม่อมบุญยีน (หม่อมบุญยีน ชุมพล ณ อยุธยา) ญาติหม่อมเจียงคำ มาเป็นชายาอีกคน ได้โอรสธิดา 4 องค์คือ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร ชุมพล (จิรบุญนี้ จุฑาธช) หม่อมเจ้ารัฐศักดิ์วิบูลย์ หม่อมเจ้าธานี เสกสัจด์ หม่อมเจ้าหญิงนงนิตย์จำเนียร และกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ยังได้ทายาทจาก ชายาคนอื่นๆอีกคือ หม่อมเจ้าชินยุบุตร ชุมพล จากหม่อมเมียง คนเมืองศรีสะเกษ และ หม่อมเจ้าชมปวกบุตร ชุมพล จากหม่อมปุก คนเมืองอุบลฯ (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, 2538: 122-124)

เราได้พบหลักฐาน “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” จากภาพถ่ายเจ้านายเมืองอุบลฯ ใน ยุครัชกาลที่ 5 นี้ซึ่งเริ่มมีการถ่ายภาพเข้ามาเผยแพร่และใช้ถ่ายภาพสำรวจประเทศไทย ทำให้เราทราบว่าเจ้านายเมืองอุบลฯ มีการใช้ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวแล้ว โดยเราได้สังเกตเห็นเอกลักษณ์ลวดลายผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวในภาพถ่ายคือ โครงสร้างลวดลายแบบลายขวาง ลำตัวซึ่งแตกต่างจากลวดลายผ้าชิ้นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน และการจกลายดาวกระจาย ทั่วทั้งผืน

ภาพประกอบที่ 1 ภาพถ่ายเก่า เจ้านายฝ่ายหญิงของเมืองอุบลฯ ชิ้นทิวมุกจกดาวและชิ้นตีนตวย

ที่มาภาพ : บำเพ็ญ ณ อุบล, 2553

ชื่อเสียงความวิจิตรงดงามของผ้าไหมเมืองอุบลฯ ได้ถูกบันทึกไว้ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่5 ทรงตอบกลับมาถึงกรมหลวงสรรพสิทธิที่เมืองอุบลฯ สรุปความว่า “ผ้ายกไหมของเมืองอุบลฯ หรือ “ผ้าเยียรบับลาว” นั้นสวยงามมากในสยามแม้ผ้ายกเมืองเชียงใหม่ก็ยังสู้ไม่ได้เลย”

นอกจากผ้าเยียรบับลาวที่กล่าวข้างต้นแล้วยังมี “ชิ้นทิวมุกจกดาว” หรือ “เส้นทิวมุกจกดาว” (ออกเสียงตามสำเนียงอุบล) เป็นผ้าที่มีแหล่งกำเนิดในพื้นที่เมืองอุบลฯ ในอดีตเป็นผ้านุ่งสำหรับเจ้านายฝ่ายหญิงสายเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราช แต่ละโฮงมีกันผืนสองผืนเท่านั้น ซึ่งจากงานวิจัยของสุนัย ฌ อุบลและคณะ 2536 ได้กล่าวว่า ในจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน มีผู้ทอได้คนเดียวชื่อ ญาแม่เลื่อน เป็นสตรีชั้นลูกหลานเจ้าเมืองอุบลฯ (ต่อมาเสียชีวิต)

“ชิ้นทิวมุกจกดาว” โบราณที่หลงเหลือในปัจจุบันนั้น ส่วนหนึ่งจัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี บริจาคโดยนางสงวนศักดิ์ คุณผล ซึ่งเก็บรักษาต่อมาจากมารดา คือ นางวร เวชวรรณกิจ (ทับทิม โชติบุตร) ซึ่งเป็นพระสหายสหชาติกับหม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช อีกหนึ่งผืนเป็นผ้าห่อคัมภีร์ในพิพิธภัณฑสถาน วัดศรีอุบลรัตนาราม อีกส่วนหนึ่งอยู่ในความครอบครองของทายาทเจ้านายเชื้อสายเมืองอุบลคือ เรือตรี ดร. สุนัย ฌ อุบล และ ดร. บำเพ็ญ ฌ อุบล

สำหรับประเด็น ผ้าชิ้นทิวจกดาว เจ้านายเมืองอุบลฯนั้น ยังไม่มีการวิจัยค้นคว้าเรื่องหลักฐานต้นกำเนิดผ้านี้อย่างจริงจัง จึงจะมีการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ในรายละเอียดเทคนิคการทอผ้าที่นำมาผสมผสานใช้ทอผ้านี้ ลวดลายเอกลักษณ์ที่ปรากฏบนตัวอย่างผ้าโบราณและผ้าที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ ช่วยให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียน เพื่อที่จะได้บันทึกไว้ในหน้าประวัติศาสตร์ศิลปะสิ่งทอ

ภาพประกอบที่ 2 การจัดแสดงผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ จากคลังสะสมของ ดร.สุนัย
ณ อุบล ณ ลานคำหอม พระตำหนักภูพาน
ที่มาภาพ : Silk Magazine, 2541

ต้นกำเนิดของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวและความสัมพันธ์กับมรดกสิ่งทอใน ภูมิภาคอาเซียน

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและสำรวจสิ่งทอในพื้นที่ภูมิภาคอาเซียน โดยใช้การเลือกแบบเจาะจงเพื่อลงพื้นที่ที่มีภูมิศาสตร์ใกล้เคียงหรือมีภูมิหลังเกี่ยวข้องกับเมืองอุบลฯ เนื่องจากผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวมีลักษณะแปลกแตกต่างจากผ้าชิ้นแบบอื่นๆ ของเจ้านายเมืองอุบลฯ ที่ส่วนใหญ่นิยมผ้าชิ้นลายแนวตั้งขนานลำตัว ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นมรดกวัฒนธรรมไท-ลาวที่ได้รับมาจากถิ่นฐานเดิมในอาณาจักรล้านช้างของราชสำนักหลวงพระบางและราชสำนักเวียงจันทน์ แต่ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว นั้นมีการใช้โครงสร้างลวดลายแนวขวางลำตัว อันแตกต่างจากผ้าชิ้นของไทย-ลาวส่วนใหญ่ จึงเป็นประเด็นที่น่าท้าทายที่จะศึกษาว่าต้นกำเนิดผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวมาจากไหน โดยเฉพาะเทคนิคการยกมุก ที่มีการทอเทคนิคนี้ในอาณาจักรล้านนาหรือบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน และบางส่วนใน สปป.ลาว

ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล ได้เคยให้ข้อสันนิษฐานว่า ลายขวางลำตัวของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว อาจมีที่มาจากลายผ้าชิ้นของอาณาจักรล้านนา ด้วยเหตุที่เจ้านายเมืองอุบลฯ คือ

หม่อมเจียงคำ ชุมพล และหม่อมบุญยืน ชุมพล ในกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ นั้นมีความสนิทสนมกับพระวรราชา เจ้าดารารัศมีฯ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นโดยเสด็จมาอยู่ที่กรุงเทพฯ เจ้านายต่างถิ่น ได้เกิดความเห็นอกเห็นใจกันและกันที่มีชะตาชีวิตต้องจากบ้านเกิดมาคล้ายกัน จึงอาจเป็นไปได้ว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ อาจชื่นชมผ้าชิ้นลายขวางลำตัวแบบล้านนาแล้วจึงคิดประยุกต์ออกแบบตามแบบฉบับเมืองอุบลฯ ขึ้นมาบ้าง (บำเพ็ญ ณ อุบล. สัมภาษณ์, 2552)

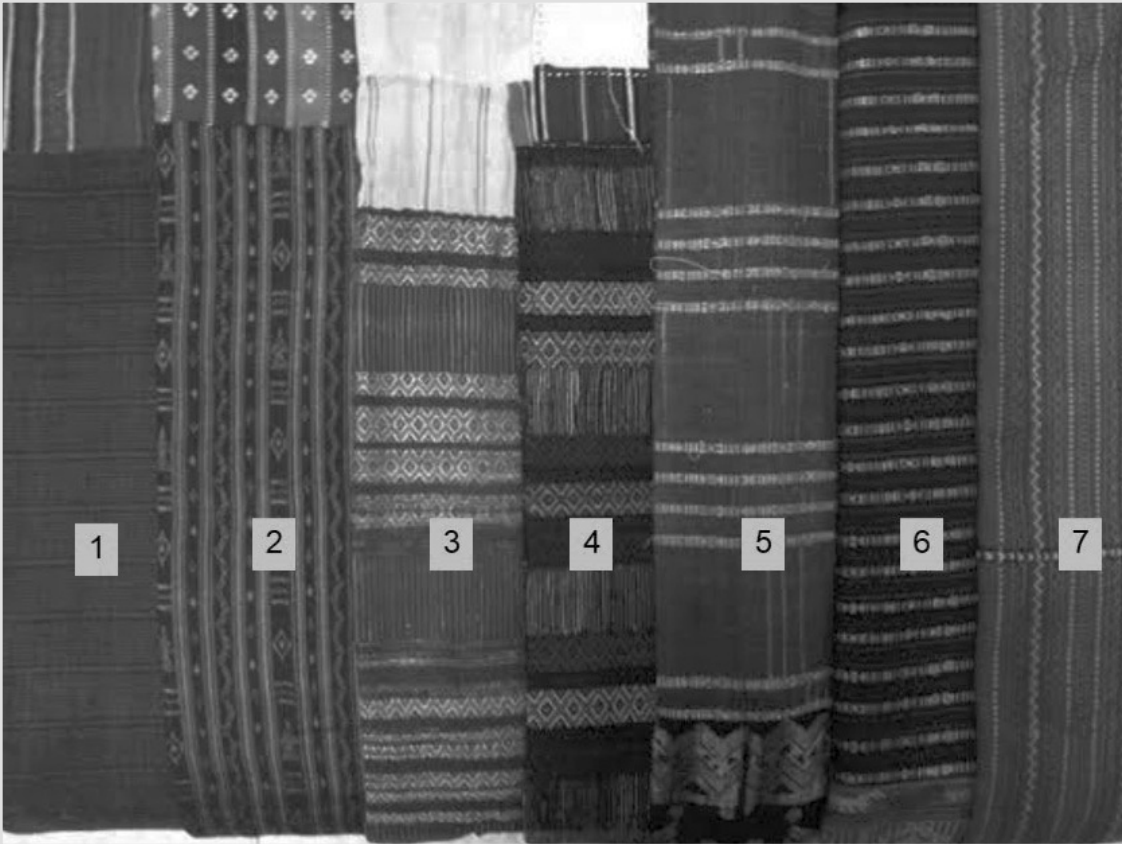
แต่ข้อสันนิษฐานนี้จำเป็นต้องไปเนื่องจากผลการสำรวจตัวอย่างผ้าโบราณของอาณาจักรล้านนา พบว่าแม้จะมีโครงสร้างลายขวางลำตัว แต่ก็มีข้อแตกต่างกันหลายประการโดยเฉพาะลายเส้นขีดเส้นตรงๆ ที่เรียงกันเป็นแถบ อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวนั้นไม่พบในผ้าชิ้นในอาณาจักรล้านนาเลย

สำหรับการสำรวจพื้นที่ที่มีเขตติดต่อกับเมืองอุบลทางด้านใต้คือประเทศกัมพูชา เราพบว่าผ้าทอของชาวเขมรในประเทศนี้ นิยมผ้าทอด้วยเทคนิคมัดหมี่ ไม่มีการทอผ้าด้วยการยกมุกด้วยเส้นยืนพิเศษ จึงสรุปได้ว่าผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว ของเจ้านายเมืองอุบลฯ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับผ้าเขมร

สำหรับความเกี่ยวข้องระหว่างราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯ กับเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้น แม้จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผ้าหลากหลายแบบของเจ้านายเมืองอุบลฯ แต่ในกรณีต้นกำเนิดผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว เราพบว่าไม่มีความเกี่ยวข้องแต่อย่างใด

สำหรับความเกี่ยวข้องผ้าท้องถิ่นในเมืองอุบลฯ นั้นเราได้พบตัวอย่างผ้าชิ้นทิว (ผืนที่ 1) ที่ปรากฏมีการใช้เครือแบบชิ้นทิว ในการทอ “ผ้าชิ้นทิวมุก” และตัวอย่างผ้าชิ้นหมีต่อหัวจกดาว (ผืนที่ 2) ที่ปรากฏมีการใช้ “หัวจกดาว” แบบเดียวกันสำหรับ “ผ้าชิ้นทิวมุก”

สำหรับความเกี่ยวข้องระหว่างราชสำนักล้านช้าง ที่เป็นถิ่นฐานเดิมของเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้นก็ไม่พบผ้าเจ้านายของล้านช้างที่ทอด้วยเทคนิค “ยกมุก” แต่พบผ้าของชนเผ่าที่ทอด้วยเทคนิคนี้ได้แก่ ตัวอย่างผ้าชิ้นของชาวไท/ไต ในเขตจำเหนือ (ผืนที่ 5 และ 6) ลักษณะลวดลายมุก และมีการต่อตีนจก นั้นจะแตกต่างจากผ้าชิ้นทิวมุก ของเมืองอุบลฯ สำหรับตัวอย่างผ้าจ่อง ของชาวภูไท (ผืนที่ 7) ที่ทอด้วยการยกมุกนั้น แตกต่างกันทั้งประเภทการใช้สอยของผ้า และลวดลาย สำหรับตัวอย่างผ้าที่น่าสนใจคือ “ผ้าชิ้นมุก” ของชาวมะกอง (ผืนที่ 3 และ 4) นั้นมีความใกล้เคียงกับผ้าชิ้นทิวมุก ของเมืองอุบลฯ ซึ่งจะได้ข้อมูลจากโครงการสำรวจผ้าทอของชาวภูไทและชาวมะกองใน สปป.ลาว ปี พ.ศ. 2554

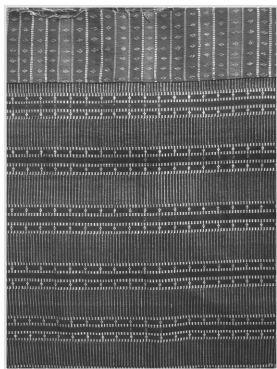

ภาพประกอบที่ 3 ตัวอย่างผ้าโบราณเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบ ได้แก่ ผ้าขึ้นทิว ผ้าขึ้นหมี่ต่อหัวจกดาว (เมืองอุบลฯ ผืนที่ 1 และ 2) ขึ้นมุก (ผืนที่ 3 และ 4) ขึ้นของเขตจำเนือ สปป.ลาว (ผืนที่ 5 และ 6) ผ้าจ่อง ของภูไท (ผืนที่ 7)

จากการลงพื้นที่เราได้พบว่า กลุ่มที่มีการทอผ้าดั้งเดิมของชนเผ่าที่มีความคล้ายคลึงทั้งในเรื่องเทคนิคการทอผ้าและลวดลาย คือ “กลุ่มชาวมะกอง” ที่อาศัยอยู่ในแขวงสะหวันเขต โดยกระจายอยู่ทั่วไปทั่วบริเวณชายแดน สปป.ลาวและประเทศเวียดนาม โดยชาวมะกองจะมีการทอผ้า “ขึ้นมุก” ที่มีการใช้เทคนิคการยกมุกเสริมเส้นยืนพิเศษ มีจุดสังเกตที่สำคัญคือมีการทอลายเส้นขีดเส้นตรงเป็นแถบ อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่เหมือนกันกับผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว ของเจ้านายเมืองอุบลฯ โดยในการลงพื้นที่สำรวจกว่า 10 หมู่บ้านเราพบว่าทุกหมู่บ้านจะทอผ้าดั้งเดิมของชนเผ่าแบบนี้กันทุกหมู่บ้าน โดยเราสามารถรวบรวมประเภทลวดลายมุกหลายแบบด้วยกันได้แก่ ลายมุกสาม ลายมุกห้า ลายมุกเจ็ด ลายมุกเก้า เป็นต้น (สิทธิชัย สมานชาติ และคณะ, 2554)

เปรียบเทียบ ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว เมืองอุบลฯ กับ ผ้าขึ้นมุก ของชาวมะกอง แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว

ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว เมืองอุบลฯ

ส่วนประกอบผ้า : หัวขึ้น ตัวขึ้น

เทคนิคการทอ ส่วนหัวขึ้น : การ “จก” ลายดาว และทอขัดสลัปสี

เทคนิคการทอ ส่วนตัวขึ้น : การ “ยกมุก” เสริมเส้นยืนพิเศษ และการ “จก” ลายดาว และแถบลายขีด

วัสดุเส้นใย: เส้นไหมไทยพื้นบ้าน

ศึกษาผ้าจากคลังสะสมของ ดร. บำเพ็ญ ณ อุบล

ผ้าขึ้นมุก ของชาวมะกอง

ส่วนประกอบผ้า: หัวขึ้น ตัวขึ้น

เทคนิคการทอ ส่วนหัวขึ้น: ผ้ายสีขาวและทอขัดสลัปสี

เทคนิคการทอ ส่วนตัวขึ้น: การ “ยกมุก” เสริมเส้นยืนพิเศษ และการ “จก” แถบลายขีด

วัสดุเส้นใย: เส้นฝ้าย

ศึกษาผ้าจากคลังสะสมของ ผศ.ดร.สิทธิชัย สมานชาติ

จากผลการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง “ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว” ของเมืองอุบลฯ และ “ผ้าขึ้นมุก” แบบดั้งเดิมของชาวมะกอง สปป.ลาว เราจึงได้ข้อสังเกตอันจะนำไปสู่ข้อสรุปว่า “ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาวของเมืองอุบลฯ มีต้นกำเนิดหลักๆทางเทคนิคการทอผ้ามาจากผ้าขึ้นมุกของชาวมะกอง สปป.ลาว”

ทั้งนี้เราได้วิเคราะห์ตัวอย่างผ้าในรายละเอียดก็พบว่าเจ้านายเมืองอุบลฯนั้นแม้จะนำเทคนิคการทอมาจากเทคนิคยกมุกของชาวมะกอง แต่ได้นำมาผสมผสานกับเทคนิคการทอผ้าของพื้นถิ่นคือ “ผ้าขึ้นทิว” ที่เป็นผ้าที่มีอยู่ก่อนในพื้นที่ และยังมีการใช้ “ลายจกดาว” อันเป็นลายเอกลักษณ์เมืองอุบลฯที่ได้พัฒนาขึ้น รวมทั้งได้เปลี่ยนวัสดุจาก “เส้นใยฝ้าย” มาใช้เป็น “เส้นใยไหม” เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพภาพเจ้านายของตน

เทคนิคการทอผ้า ชินทิวมุกจกดาว

เจ้านายเมืองอุบลฯ ประยุกต์เทคนิคการทอผ้าจาก “ชินมุก” ของชาวมะกอง สปป.ลาว มาผสมผสานกับเทคนิคการทอที่มีอยู่ในท้องถิ่นเมืองอุบลฯ เจ้านายเมืองอุบลฯ ได้เปลี่ยนวัสดุจากเส้นใยฝ้ายให้เป็นเส้นไหม จากที่เทคนิคการทอไม่ใช่ของท้องถิ่นทำให้มีช่วงทอทำได้น้อย ดังหลักฐานผ้าโบราณที่พบน้อยมาก อีกทั้งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นเหตุผลที่เจ้านายเมืองอุบลฯ เลือกใช้ “ผ้าชินทิวมุกจกดาว” เพื่อแยกสถานะของตนให้แตกต่างจากชาวบ้านที่ใช้ผ้าที่ทอด้วยเทคนิคท้องถิ่นอื่นๆ อย่างไรก็ตามเรายังขาดหลักฐานบันทึกที่จะยืนยันข้อสันนิษฐานนี้ แต่สิ่งที่เราสามารถวิเคราะห์ได้ชัดเจนคือการผสมผสานของเทคนิคการทอผ้า จากหลักฐานผ้าโบราณ และการถือปฏิบัติของกลุ่มทอผ้าที่ได้ฟื้นฟูและสืบทอดผ้านี้อยู่ในปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 4 และภาพประกอบที่ 5 ภาพการทอผ้าชินทิวมุกจกดาว ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่

ณ บ้านคำปุ่น จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มาภาพ : มีชัย แต่สุจริยา, 2556

ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว มีการผสมผสาน 3 เทคนิคการทอผ้าคือ

1) การยกมุก (ทอเสริมเส้นยืนพิเศษ)

เทคนิคนี้นับเป็นเทคนิคที่ช่างทอผ้าชาวเมืองอุบลฯ เราจึงสันนิษฐานว่าอาจจะมีชาวมะกอง เดินทางข้ามแม่น้ำโขงมาหางานทำในเมืองอุบลฯ และได้มาแลกเปลี่ยนเทคนิคการทอผ้าแบบยกมุกตามแบบดั้งเดิมของตนแก่ช่างทอผ้าในโฮงหลวงของเจ้านายเมืองอุบลฯ

2) การจก (ทอเสริมเส้นพุ่งพิเศษเป็นช่วงๆ ไม่ต่อเนื่อง)

จากการวิเคราะห์เทคนิคการทอผ้า เราพบว่าช่างทอผ้าของเจ้านายเมืองอุบลฯ นั้น จะใช้เทคนิคการจกในการสร้างลวดลาย สองแบบคือ 1) ในส่วนที่เป็นการจกลายดาวทั้งในส่วนหัวขึ้นและส่วนตัวขึ้น 2) ในส่วนที่เป็นการทอจกลายขีดเส้นตรงที่เรียงกันเป็นแถบๆ อันเป็นมรดกลวดลายสำคัญที่นำมาจากลายผ้าของชาวมะกอง

3) การตั้งเครื่องเส้นยืนแบบขึ้นทิว

เราสันนิษฐานว่าการทอ “ผ้าขึ้นทิว” น่าจะเป็นผ้าขึ้นพื้นถิ่นดั้งเดิมของกลุ่มชนที่อยู่อาศัยในบริเวณเมืองอุบลฯ ดังเราได้ข้อสังเกตว่าผ้าแบบนี้ไม่ใช่ลักษณะผ้าของอาณาจักรล้านช้าง แต่กลับเป็นมรดกร่วมกับชาวส่วยหรือชาวกูย ชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดร้อยเอ็ด และชาวกูยไทในจังหวัดมุกดาหาร

ลวดลายเอกลักษณ์ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว

“ลายมุก” เป็นลายที่มาจากเทคนิคการทอเสริมเส้นยืน ด้วยเหตุที่การทอเสริมเส้นยืนนี้ ไม่ใช่เทคนิคดั้งเดิมและไม่เชี่ยวชาญ ลายมุกของผ้าเจ้านายเมืองอุบลฯ จึงเป็นลายคล้ายจุดปะ ไม่ซับซ้อนหลากหลายแบบเท่าชาวมะกอง โดยส่วนใหญ่นิยมใช้ไหมสีเหลืองหรือสีขาวในการทอลายมุกนี้ โดยทอแทรกสลับกับลายริ้ว

“ลายดาว” เป็นลายเอกลักษณ์ของผ้าทอเมืองอุบลฯ ที่ใช้ทอทั้งในส่วนของ “หัวขึ้น” และส่วนของ “ตัวขึ้น” โดยนิยมทอสลับสีกัน เพื่อแสดงทักษะเชิงช่างและทอเก็บแยกเป็นดอกๆ แต่ในกรณีบ้านลาดสมดี อำเภอตระการพืชผลนั้น จะทอเกี่ยวต่อกัน และรูปร่างลายดาวค่อนข้างใหญ่จนช่างทอบางคนเรียกว่า “ลายดอกผักแว่น” เพื่อแยกออกจากลายดาวขนาดเล็กแบบโบราณ ที่ทออยู่ที่บ้านหนองบ่อ อำเภอเมืองและบ้านคำปุ่น อำเภวารินชำราบ

“ลายซิด” จะทอเป็นแถบๆ เรียงเป็นแถว นั้นเป็นการทอที่ต้องแยกทอเสริมเป็นช่วงๆ โดยผ้าทอผืนหนึ่งๆจะมีแถบลายซิดนี้ประมาณ 5-6 แถว แม้จะเป็นลายซิดตรงๆ ด้วยการเสริมเส้นพุ่งพิเศษ แต่ก็ยุ่งยากในการทอเพราะต้องแยกเส้นพุ่งนี้ออกจากกัน

“ลายริ้ว” ของเครื่องเส้นยืนแบบชินทิว เป็นลายผ้าที่ซ่อนอยู่ภายในผืนผ้าจนลักษณะนี้ ช่างทอผ่านไปได้ใช้กับการทอผ้ามัดหมี่ของเมืองอุบลฯ ด้วยจนกลายเป็นเอกลักษณ์สำคัญของผ้าทอเมืองอุบลฯ

ภาพประกอบที่ 6, 7, 8 ช่างทอผ้า ชาวเมืองอุบลฯ ณ บ้านหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

บทบาทของผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวในสังคม

จากการสำรวจตัวอย่างผ้าโบราณของเมืองอุบลฯ เราพบว่า “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” มีจำนวนน้อยมากๆ ด้วยเหตุผลทางการทอผ้า ถือเป็นผ้าที่ทอได้ยากยิ่ง ต้องอาศัยความอดทนสาหะในการทอ หนึ่งผืนใช้เวลาเกือบหนึ่งเดือน ด้วยการผสมผสานเทคนิคที่ลงตัว ทำให้ได้ลักษณะชิ้นที่แปลกตา ต่างจากชิ้นอีสานอื่นๆ ที่นำแบบมาจากราชสำนักล้านช้าง

สำหรับข้อสันนิษฐานว่า “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” ใช้บ่งบอกถึงเกียรติยศของผู้สวมใส่ เพราะพบว่าชิ้นชนิดนี้มีเพียงเจ้านายฝ่ายหญิงชั้นสูงในเมืองอุบลเท่านั้นถึงมีสิทธิ์สวมใส่นั้น เราไม่สามารถหาหลักฐานบันทึกในเรื่องนี้ แต่เราอาจอนุมานจากปริมาณตัวอย่างผ้าโบราณได้ว่า เจ้านายเมืองอุบลฯ คงทอผ้าชนิดนี้ขึ้นใช้ในหมู่เจ้านายในจำนวนที่จำกัด เพราะมีเทคนิคการทอผ้าที่ซับซ้อนและเทคนิคการยกมุก ก็ไม่ใช่เทคนิคการทอผ้าของท้องถิ่น จึงไม่สามารถทอได้แพร่หลายแบบผ้าชิ้นแบบอื่นๆ

โดยในการนุ่งขึ้นทิวมุกจกดาวจะนุ่งขึ้นอีกหนึ่งผืนไว้ข้างใน ตามแบบธรรมเนียมชนเผ่าไท เพื่อป้องกันอาการและการสัมผัสกับร่างกายโดยตรงอันจะทำให้ผ้าเสื่อมสภาพได้ง่ายต่อมา เมื่อมีการรื้อฟื้นการทอขึ้นใหม่ มีการนุ่งทั้งแบบดั้งเดิมและตัดเย็บเป็นผืนสำเร็จ สำหรับบุคคลทั่วไปผู้มีฐานะ หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยนำมาปรับประยุกต์ใช้ในโอกาสสำคัญ เช่น งานสดุดีวีรกรรมเจ้าคำผาง หรืองานพิธีการสำคัญต่างๆ

จึงสามารถสรุปจากข้อสังเกตพบภาพผ้านี้ในเบื้องต้นได้ว่า “ผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว” เคยถูกใช้สำหรับแสดงสถานภาพเจ้านายชั้นสูงในเมืองอุบลฯ ในขณะที่การสำรวจ “ผ้าขึ้นมุก” ในสังคมชาวมะกองพบว่า ชาวมะกองใช้เป็นเพียงผ้าขึ้นในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่มีครอบครัวทุกบ้านจะนิยมนุ่งขึ้นมุก เพื่อแสดงสัญลักษณ์ถึงสถานภาพของตนในสังคม ซึ่งข้อสังเกตนี้ สอดคล้องกับทฤษฎีของเลตัน ที่เสนอว่า การนิยามสุนทรีย์ของสังคมแต่ละสังคมมีการนิยามความงามทางสังคมแตกต่างกัน (Robert Layton, 2538)

ช่วงเวลาของต้นกำเนิดผ้าขึ้นทิวมุกจกดาวและการฟื้นฟู

จากการศึกษาหลักฐานตัวอย่างผ้าโบราณ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานีและในคลังสะสมส่วนบุคคลของเครือญาติสายเจ้านายเมืองอุบลฯ เราได้ข้อสังเกตว่า ผ้าทอของเจ้านายเมืองอุบลฯ มีการสร้างสรรค์และประยุกต์ลวดลายขึ้นใหม่ ตั้งเป็นการใช้ลวดลายผ้าเพื่อสร้างสัญลักษณ์ราชสำนักของตนเองใหม่ให้แตกต่างจากราชสำนักหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ในช่วงหลังจากที่ได้ตั้งถิ่นฐานมั่นคงแล้วในเมืองอุบลฯ จึงเป็นหลักฐานแวดล้อมที่ช่วยกำหนดระยะเวลาว่าผ้าขึ้นทิวมุกจกดาวน่าจะมีกำเนิดขึ้นในเมืองอุบลฯ หลังจากช่วงเวลาเจ้าเมืององค์แรกของเมืองอุบลฯ คือ เจ้าพระยาปทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผาง 2335-2338) โดยจำเป็นจะต้องพิจารณาหลักฐานอื่นๆ เพิ่มเติม

สำหรับหลักฐานที่แสดงพัฒนาการของผ้าท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดผ้าขึ้นทิวมุกจกดาวคือ “ผ้าขึ้นทิว” นั้นเราได้พบหลักฐานบนภาพจิตรกรรมหรืออุปปแต้ม (คำว่า “อุปป” แปลว่า “รูป” และคำว่า “แต้ม” แปลว่า “กริยาวาดแต้มสี”) ของพระอุโบสถหรือหอพระบาท ณ วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีหลักฐานอายุของอุปปแต้มว่ามีอายุอยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2394-2411) อุปปแต้มนี้แสดงหลักฐานภาพ หญิงสาวชาวเมืองอุบลฯ ยังคงนุ่งผ้าขึ้นทิวแบบดั้งเดิมที่ยังไม่ได้มีการนำไปผสมผสานกับเทคนิคการยกมุก จึงเป็นหลักฐานแวดล้อมให้เราทราบว่าช่วงเวลาของกำเนิดผ้าขึ้นทิวมุกจกดาว น่าจะมีการคิดประยุกต์ทอกันขึ้นหลังจากการวาดอุปปแต้มนี้ขึ้น กล่าวคือ หลังจากยุครัชกาลที่ 4

- ภาพประกอบที่ 9   รูปแต้ม วัดทุ่งศรีเมือง แสดงภาพหญิงชาวเมืองอุบลฯ นุ่งซิ่นทิว
 ที่มาภาพประกอบที่ 9 : สิทธิชัย สมานชาติ 2554
 ภาพประกอบที่ 10   ตัวอย่างผ้าซิ่นทิวเมืองอุบลฯ
 ที่มาภาพประกอบที่ 10 : มีชัย แต้สุจริยา, 2557

สำหรับหลักฐานสำคัญคือ การตรวจสอบเทียบเคียงอายุผ้าโบราณจากหลักฐานการถือครองที่สืบทอดต่อกันมา โดยหลักฐานตัวอย่าง “ผ้าซิ่นทิวมุกจกดาว” ขึ้นสำคัญที่มีประวัติผู้ถือครองชัดเจนคือ ตัวอย่างผ้าโบราณชนิดนี้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ที่บริจาคโดย นางสงวนศักดิ์ คุณผล อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่เก็บรักษาผ้ามรดกนี้ต่อมาจากมารดา คือ นางวรเวธ วรรณกิจ (ทับทิม โชติบุตร) ซึ่งเป็นพระสหายสนิทของ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช (หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร ชุมพล บุตรีในกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ชุมพล) ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับจาก หม่อมบุญยีน ชุมพล ณ อยุธยา (อัญญานางบุญยีน บุญมรย์) จากหลักฐานอายุผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวโบราณ และหลักฐานช่วงอายุของผู้ถือครองผืนนี้ จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยให้เรากำหนดอายุผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวได้ว่าน่าจะจะมีกำเนิดขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (2411-2453)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานผ้าซิ่นทิวมุกจกดาวโบราณที่ถูกใช้เป็นผ้าห่อคัมภีร์เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานวัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งที่เคยอยู่ในการอุปถัมภ์ของเจ้านายเมืองอุบลฯ และยังมีผ้าโบราณที่ ดร.สุนัย ณ อุบล และ ดร.บำเพ็ญ ณ อุบล เชื้อสายเจ้านายเมืองอุบลฯ เก็บรักษาไว้ จากการตรวจรายละเอียดเปรียบเทียบฝีมือการทอผ้าและเส้นใยไหม พบว่าผ้าโบราณเหล่านี้

น่าจะมียาร่วมสมัยเดียวกันกับผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวโบราณที่นางสงวนศักดิ์ มอบให้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5

จากหลักฐานทั้งหมดข้างต้นช่วยสนับสนุนให้เราได้ข้อสรุปจากหลักฐานแวดล้อม ได้ว่า “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” น่าจะมีต้นกำเนิดในราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (2411-2453) แต่เราไม่อาจจะระบุปี พ.ศ. ที่แน่นอนได้เนื่องจากขาดหลักฐานขั้นต้นที่ได้มีการบันทึก

สำหรับการศึกษาเรื่องการฟื้นฟูการทอ “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” ขึ้นมาใหม่ใน จังหวัดอุบลราชธานี ก็เป็นประเด็นที่ยังขาดการวิจัยตรวจสอบข้อมูลเพื่อจะได้บันทึกไว้เป็น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง จากการสำรวจข้อมูลออนไลน์ทางอินเทอร์เน็ต เบื้องต้นพบว่า สารานุกรมเสรี wikipedia ได้ลงข้อมูลหัวข้อ “ชิ้นทิวมุกจกดาว” อย่างไรก็ดีหลังการตรวจสอบข้อมูลที่เผยแพร่และการลงพื้นที่สัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง พบว่าในประเด็นในการฟื้นฟูนั้น จำเป็นจะต้องนำเสนอรายละเอียดเพิ่มเติมในงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล

โดยจากงานวิจัยของ สุนัย ณ อุบลและคณะ (2536) กล่าวว่า ชิ้นทิวมุกจกดาว ไม่มีคนทอได้แล้ว เราจึงได้ข้อสังเกตว่าจะต้องมีการฟื้นฟูขึ้นหลังปี พ.ศ.2536

ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ และจากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงในการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบแหล่งผลิตการทอ “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” ที่สามารถฟื้นฟูการทอ ผ้าโบราณนี้ได้และยังคงทอผ้านี้อยู่ในปัจจุบันนั้นในจังหวัดอุบลราชธานี มี 2 แห่งคือ 1) บ้านคำปุ่น อำเภอวารินชำราบ 2) บ้านลาดสมดี อำเภอดงเจริญ

กลุ่มแรกที่มีการฟื้นฟู “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” ขึ้นใหม่ได้สำเร็จคือ บ้านคำปุ่น อำเภอวารินชำราบ โดยได้ฟื้นฟูขึ้นราวปี พ.ศ. 2543 โดยคุณมีชัย แต่สุจริยา ศิลปินดีเด่นของจังหวัดอุบลราชธานี สาขาศิลปะสิ่งทอ หายาทางคำปุ่น ศรีใส ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม โดยในการฟื้นฟูนั้นคุณมีชัย ได้ศึกษาวิเคราะห์เทคนิคการทอผ้าจากตัวอย่างผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวโบราณที่เก็บรักษาไว้ที่วัดศรีอุบลรัตนาราม ว่ามีเทคนิคที่ซับซ้อน จึงวางแผนการฟื้นฟูเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1) เริ่มให้ช่างทอผ้าได้หัดทอการ “จกลายดาว” กระจายทั่วทั้งผืนผ้าให้ชำนาญก่อน ตั้งแต่ราวปี พ.ศ.2542

2) ได้ฝึกให้ช่างทอผ้าได้ฝึกการ “จกลายดาวบนเครื่องเส้นยืนแบบชิ้นทิว” จนชำนาญการทอได้แล้ว

3) จึงได้ให้ทอผ้าตามแบบผ้าโบราณเต็มรูปแบบที่必须要有การยกมุก ทอแทรกเส้นยืนพิเศษ และเส้นพุ่งพิเศษลายแบบแถบขวางเป็นเส้นๆ และทอจกลายดาวทั่วทั้งผืนตามต้นแบบโบราณของผ้า “ชิ้นทิวมุกจกดาว” ได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2543 และได้ดำเนินการทอผ้านี้ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน โดยต่อมาได้พยายามสร้างสรรค์องค์ประกอบสีใหม่ๆ ขึ้นด้วย พร้อมการปรับปรุงเส้นไหม การทอส่วนหัวขึ้นเป็นเนื้อเดียวกับส่วนตัวขึ้นและมีการทอจกดาวเพิ่มเพื่อเน้นเป็นพิเศษช่วงตีนขึ้น (มีชัย แต่สุจริยา สัมภาษณ์: 2557)

เนื่องจากคุณมีชัย แต่สุจริยา ได้จัดให้มีงานเปิดบ้านคำปุน ในช่วงงานบุญเข้าพรรษา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาการทอผ้าให้แก่สาธารณชน จึงเป็นโอกาสช่วยให้ช่างทอผ้าในอำเภอต่างๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้เข้ามาเรียนรู้จดจำวิธีการทอผ้าไปได้ จึงเกิดการทอผ้าขึ้นขึ้นโดยกลุ่มอื่นๆ ในเวลาต่อมาอีกดังนี้

ในราวปี พ.ศ. 2545 หัวหน้า พัฒนาสตรีจังหวัดอุบลราชธานี ในเวลานั้นคือ ร้อยเอกหญิง สุดา งามนิล ได้ร่วมกับช่างทอผ้าบ้านลาดสมติ ทอผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวขึ้นมา (มีชัย แต่สุจริยา สัมภาษณ์, 2557)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้ดำเนินการจัดโครงการส่งเสริมการทอผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวขึ้น โดยได้ดำเนินการร่วมกับช่างทอผ้าบ้านลาดสมติด้วยเช่นกัน (อัมรา กุกอง, สัมภาษณ์ : 2553)

ในช่วงปัจจุบันนั้น ปี พ.ศ. 2553 อาจารย์คำล่า มุสิก ที่สอนด้านศิลปะการแสดง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ ดร.วิศปัย ชัยช่วย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ร่วมกันส่งเสริมการทอผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวแบบโบราณขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งช่างทอผ้าบ้านลาดสมติที่อาจารย์ทั้งสองท่านไปจ้างทอผ้านั้น ได้มีทักษะทอผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 แต่ผ้าชนิดนี้ไม่ได้เป็นที่รู้จักในสังคมภายนอกเท่าที่ควร

ในด้านการส่งเสริมประชาสัมพันธ์สร้างความนิยมคุณค่าผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวนั้น อาจารย์คำล่า มุสิก มีบทบาทสำคัญในทางอุทิศตัวทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2553-2557 โดยการนำผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวนี้และผ้าทอแบบเจ้านายเมืองอุบลฯ แบบต่างๆ ไปจัดชบวนแสดงในงานสำคัญต่างๆ เช่น งานชบวนไหว้พระธาตุพนม งานแสดงเปิดงานกีฬาจังหวัดขอนแก่น งานชบวนแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น และเผยแพร่สื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ จนสังคมภายนอกได้รู้จักผ้าชนิดนี้อย่างแพร่หลาย

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ดังนั้นจากผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยหลักฐานเทคนิคการทอที่ปรากฏอยู่บนผ้าโบราณและข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ด้วยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง เราจึงได้ข้อสังเกตที่สรุปได้ว่าผ้าชิ้นทิวมุกจกดาวมีต้นกำเนิดในราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (2411-2453) โดยเราสามารถระบุช่วงเวลาแคบลงว่า “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” น่าจะเริ่มทอผ้านี้เป็นในช่วงเวลาที่กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ประทับอยู่ที่เมืองอุบลฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2436-2453 จากหลักฐานภาพถ่ายเจ้านายเมืองอุบลฯ นุ่งผ้าชนิดนี้ และมีการฟื้นฟูใหม่ได้สำเร็จในปี พ.ศ.2543 โดยคุณมีชัย แต่สุจริยา (บ้านคำปุ่น) และตามด้วยกลุ่มอื่นๆในเวลาต่อมาดังรายละเอียดข้างต้น

การศึกษา “ผ้าชิ้นทิวมุกจกดาว” ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์มรดกสิ่งทอในภูมิภาคอาเซียน ที่เจ้านายเมืองอุบลฯ ประยุกต์เทคนิคการทอผ้าจาก “ชิ้นมุก” ของชาวมะกอง สปป.ลาว มาผสมผสานกับเทคนิคการทอที่มีอยู่ในท้องถิ่นเมืองอุบลฯ การแลกเปลี่ยนงานศิลปะตลอดลายผ้า เทคนิคการทอผ้า ของเจ้านายเมืองอุบลฯกับชาวมะกอง เราสันนิษฐานได้ว่าเจ้านายเมืองอุบลฯ อาจมีข้าทาสที่เป็นช่างทอผ้าชาวมะกองมาจาก สปป.ลาว มาแลกเปลี่ยนเทคนิคการทอผ้ายวมุก ด้วยเหตุที่อยู่อาศัยในพื้นที่มีภูมิศาสตร์ที่เชื่อมติดต่อกัน

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐภัทร จันทวิช และคณะ. (2540). **ผ้าพื้นเมืองอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.
- เต็ม วิชาญพจนกิจ.(2530). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธาดา สุทธิธรรม.(2553). **การวิจัยทางศิลปประยุกต์และการเขียนบทความทางวิชาการ**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. (2547). **เล่าเรื่อง เมืองอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- บำเพ็ญ ณ อุบล (ผู้ให้สัมภาษณ์). สัทธิตย์ สมานชาติ (ผู้สัมภาษณ์). 12 มกราคม 2552.

บำเพ็ญ ณ อุบล และคณะนิพนธ์ จันทรบทร. (2535). “ประวัติศาสตร์อุบลราชธานียุคต้น”.

อุบลราชธานี 200ปี.

ผ้าชื่นทิวมุก. ใน <http://th.wikipedia.org>, สืบค้น (8 ธันวาคม 2556)

มีชัย แต่สุจริยา (ผู้ให้สัมภาษณ์). สิทธิชัย สมานชาติ (ผู้สัมภาษณ์). 2 มีนาคม 2557.

ระลึก ธาณี. (2425). **อุบลราชธานีในอดีต**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

ระลึก ธาณี และคณะ. (2552). **อุบลราชธานีเมืองนักปราชญ์**. อุบลราชธานี: สำนัก
วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี.

สมบูรณ์ สุวรรณกฎและคณะ. (2541). **เครือญาติสุวรรณกฎ**. อุบลราชธานี: อุบลยงสวัสดิ์
ออฟเซท.

สมศรี ชัยวนิชยา. (2556). “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีตั้งแต่สมัย
ล้านช้างจนถึงสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์.” **ABC สัญจร อุบลราชธานี
สร้างความรู้ เปิดประตูสู่โอกาสใหม่**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ.
อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สิทธิตชัย สมานชาติ และคณะ (2554). **โครงการสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ
ในเขตลุ่มน้ำโขง ของชาวภูไท จังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทยและชาวภูไท-
มกอก แขวงสะหวันเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. รายงาน
ผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
สุนัย ณ อุบล และคณะ. (2537). **ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท – ลาว สายเมือง
อุบล**. กรุงเทพฯ: รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ.

สุวิชัย คุณผล (ผู้ให้สัมภาษณ์). สิทธิชัย สมานชาติ (ผู้สัมภาษณ์). 20 ธันวาคม 2556.

อัมวัน ศรีวรรมาตและคณะ.(2552). **สืบค้นสายตระกูลหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา**.
อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซท.

อุรลักษ์ณ สิริบุตร. (2526). **มณฑลอีสานและความสำคัญทางประวัติศาสตร์**.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัมรา กุ่อง. (ช่างทอผ้าบ้านลาดสมมติ ผู้ให้สัมภาษณ์). สิทธิชัย สมานชาติ (ผู้สัมภาษณ์),
10 มกราคม 2553.

เอี่ยมกมล จันทะประเทศ. (2538). **สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานี ระหว่างปี พ.ศ. 2425-2476**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.

Layton, Robert. (1991) **The Anthropology of Arts**. Second edition, Cambridge, University Press.